

«Χρόνος και οίκογένεια: ό χρόνος ώς «καιρός εύπρόσδεκτος» για την άγωγή τών παιδιών».

Καλή σας μέρα,

Νά εύχηθώ σέ όλους καλή και εύλογημένη νέα χρονιά και χρόνια πολλά, τόσα ώστε νά συνεχίζονται στην Βασιλεία του Θεού!

Θά ήθελα νά εύχαριστήσω θερμά τους πατέρες, τον πατέρα Αθανάσιο και τον πατέρα Αρσένιο για την εύκαιρία τής έπικοινωνίας που μάς δίνουν και για την άγάπη και την έμπιστοσύνη τους. Τα λίγα λόγια που θα πώ στοχεύουν κυρίως στην προσωπική μου άφύπνιση που την έχω πολλή ανάγκη, αλλά και στην προσφορά μιās άφορμής συζήτησης και μοιράσματος όλων μας.

Τό θέμα που θα συζητήσουμε σήμερα έπιγράφεται: *«Χρόνος και οίκογένεια: ό χρόνος ώς «καιρός εύπρόσδεκτος» για την άγωγή τών παιδιών».* Έχει λοιπόν τό θέμα μας, όπως είναι εύλογο στην άρχή μιās νέας χρονιάς, σχέση με τον χρόνο. Πρόκειται βέβαια για ένα άρκετά γενικό και εύρű θέμα, γι' αυτό και γενικές θα είναι και οι έπισημάνσεις μας, ως έρεθίσματα περισσότερο σκέψης και συζήτησης.

Ό χρόνος είναι ή μία βασική παράμετρος έν τή όποία ύπάρχει ό άνθρωπος και ή δημιουργία έν γένει. Χώρος και χρόνος, ό γνωστός χωρόχρονος, είναι τό πλαίσιο θα λέγαμε μέσα στο όποιο έκτυλίσσονται όλα όσα άφορούν τα πλάσματα του Θεού, ή «συνθήκη» του κτιστού. Ό μόνος που ύπάρχει έκτός χρόνου –και χώρου βέβαια- είναι ό Θεός που είναι άχρονος και άκτιστος. Έμεϊς, τα δημιουργήματά του, ύπάρχουμε έν χρόνω και καλούμεθα κατά χάριν νά μετάσχουμε τών θείων ένεργειών και νά περάσουμε άπό τό κατ' εικόνα στο καθ' όμοίωσιν, στην αιωνιότητα, στην βασιλεία του Θεού.

Ό Κύριος, στο εύαγγέλιό του, μιλά συχνά για τον χρόνο. Μάς καλεϊ νά γινόμαστε έτοιμοι («Γίνεσθε έτοιμοι») άνα πάσαν στιγμή, διότι δέν γνωρίζουμε την ώρα κατά την όποία θα έλθει ό Κύριος. Μάς καλεϊ δηλαδή σέ νήψη , σέ διαρκή μνήμη θανάτου, σέ έσχατολογική έγρηγορηση. Μάς καλεϊ σέ μιá ζωή που δέν μεριμνά έπί την έπιούσαν, που έπικεντρώνεται στο σήμερα χωρίς νά καταβάλλεται άπό έξαντλητικές μέριμνες για τό μέλλον, τό όποιο έμπιστευόμαστε στην άγάπη και την

πρόνοια τοῦ Θεοῦ. Ἡ Ἐκκλησία εὐλογεῖ τὸν νέον ἐνιαυτόν, τὴν καινούρια χρονιά δηλαδή, ἔχοντας βεβαίως τὸ ἐκκλησιαστικὸ ἔτος, τὴν Ἰνδικτο, ἢ ὅποια ξεκινᾷ τὴν 1η Σεπτεμβρίου. Δὲν παύει ὅμως νὰ εὐλογεῖ καὶ τὴν θύραθεν, τὴν κοσμικὴ Πρωτοχρονιά, μὲ τὶς ἀπαράμιλλες εὐχές της, ἀντιμετωπίζοντας σὲ κάθε περίπτωση τὸν χρόνο ὡς ἓνα νέο κεφάλαιο τῆς δωρεᾶς τοῦ Θεοῦ, ὡς μιὰ ἀκόμα εὐλογία τῆς ἀγάπης Του πρὸς τὸν ἄνθρωπο. Καὶ βεβαίως, ὡς μιὰ μεγάλη εὐκαιρία γιὰ τὸν τελευταῖο νὰ «ἐξαγορασθῇ τὸν καιρόν», νὰ ἀξιοποιήσῃ αὐτὸ τὸ νέο κεφάλαιο τοῦ θείου ἐλέους, αὐτὴ τὴν μεγάλη εὐκαιρία, γιὰ νὰ ἐπιτύχει τὸν σκοπὸ τῆς ζωῆς του, τὴν ἀγιότητα, τὴν ἔνωση μὲ τὸν Θεό.

«Ἴδου νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος, ἴδου νῦν ἡμέρα σωτηρίας». Ὁ νέος χρόνος ὡς καιρὸς, ὡς τάλαντον, ὡς εὐκαιρία ἀγώνα.

Ὁ ἀγώνας μας τὴν νέα χρονιά, ὁ ἐν χρόνῳ ἀγώνας τοῦ ἀνθρώπου λειτουργεῖ σὲ τρία ἐπίπεδα: στὸ ἐπίπεδό της σχέσης του μὲ τὸν Θεό, τῆς σχέσης του μὲ τὸν ἑαυτό του, τῆς σχέσης του μὲ τὸν συνάνθρωπο. Καὶ εἶναι φυσικὸς αὐτὸς ὁ προσανατολισμὸς στὴν σχέση, ἐφόσον ὁ ἄνθρωπος εἶναι πρόσωπο, γεγονὸς σχέσης καὶ ὄχι ἄ-τομο, ἄσχετη, ἀποκομμένη ἀπὸ τοὺς ἄλλους ὄντότητα. Καὶ ἡ σχέση αὐτὴ μὲ τὸν Θεό, τὸν ἑαυτό μας καὶ τὸν συνάνθρωπο λειτουργεῖ ἐδῶ, σ' αὐτὴ τὴν ζωὴ ἐν χρόνῳ καὶ ἔχει ἄμεση σχέση μὲ τὸν χρόνο.

Τὸ θέμα μας βέβαια μᾶς πηγαίνει στὴν ἀγωγή τῶν παιδιῶν. Ἡ ἀγωγή ὅμως τῶν παιδιῶν ὡς τέχνη τεχνῶν καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν κατὰ τὸν Ἅγιο Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο, περνᾷ μέσα ἀπὸ τὴν δική μας πνευματικὴ καλλιέργεια, ἀπὸ τὴν δική μας σχέση μὲ τὸν Θεὸ καὶ μὲ τὸν ἑαυτό μας. Περνάει δὲ κατὰ προτεραιότητα καὶ ἀπὸ τὴν σχέση μας μὲ τὸν σημαντικὸ «ἄλλο», τὸν πλησιέστερο «πλησίον» μας: τὸν ἢ τὴν σύζυγό μας. Ἡ συνοπτικὴ μας προσέγγιση στὰ παραπάνω, ὅπως καὶ στὸ κύριο θέμα τῆς ὁμιλίας μας, θὰ εἶναι ὄχι θεωρητικὴ, ἀλλὰ πρακτικὴ, μὲ τὴν ἔννοια τῆς καταγραφῆς κάποιων σκέψεων μὲ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ καὶ χρησιμότητα ἐλπίζουμε.

Ἡ δική μας σχέση μὲ τὸν Θεὸ στὸ καθ' ἡμέραν περνᾷ, ἐκτός των ἄλλων, καὶ ἀπὸ τὴν μέριμνά μας νὰ ἐξασφαλίσουμε ἔστω καὶ λίγα λεπτὰ ἡσυχίας, λίγα λεπτὰ μόνον μόνῳ Θεῷ. Σίγουρα δὲν εἶναι εὐκόλο, ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ ἀκατόρθωτο. Ἔχουμε πάρα πολὺ ἀνάγκη αὐτὸν τὸν ἡσυχό χρόνο, τὸν ἀπαλλαγμένο ἀπὸ μέριμνα καὶ τύρβη, τὸ νὰ βρεθοῦμε ἐνώπιον

ένωπίω μὲ τὸν Θεό. Ὅχι ὡς ἓνα ἀκόμα καθῆκον, ἀλλὰ ὡς τὴν ὄντως ἀνάπαυσή μας. Εἶναι βέβαιο ὅτι αὐτὸς ὁ καθημερινὸς χρόνος, μαζί μὲ τὴν λειτουργικὴ καὶ μυστηριακὴ μας ζωὴ, θὰ δώσει τὴν τόσο ἀναγκαία φώτιση καὶ δύναμη γιὰ ὅλα τα ἔργα τῆς ζωῆς μας.

Ἐξίσου σημαντικὴ εἶναι ἡ σχέση μὲ τὸν ἑαυτό μας ἢ ὁποῖα περνᾷ ἀπὸ τὰ παραπάνω καὶ εἶναι ὑπόθεση πνευματικῆς μας καλλιέργειας ἐν χρόνῳ. Ἐρχόμενοι δὲ στὸν χῶρο τῆς οἰκογένειας, τῆς κατ' οἶκον Ἐκκλησίας, ἀντικρίζουμε πρῶτα τὴν σχέση μὲ τὸν ἢ τὴν σύζυγό μας. Τὴν σχέση αὐτὴ ἀξίζει νὰ τὴν φροντίζουμε ἰδιαίτερα καὶ ἐν προτεραιότητι, ἐφόσον μέσα ἀπὸ αὐτὴν περνᾷ ἡ εὐτυχία ὅλης τῆς οἰκογένειας ἀλλὰ καὶ ἡ ἀγωγή τῶν παιδιῶν. Χρειαζόμαστε χρόνο μὲ τὸν ἄνθρωπό μας, χρόνο ἀληθινῆς καὶ οὐσιαστικῆς ἐπικοινωνίας, ἔστω καὶ λίγο ,ἀλλὰ ὑπαρκτό. Ὅχι χρόνο συζήτησης ἀποκλειστικὰ γιὰ μέριμνες καὶ φροντίδες ἢ ἀνταλλαγῆς πικριῶν καὶ παραπόνων, ἀλλὰ καὶ χρόνο κοινῆς, ἔστω καὶ μιᾶς ὥρας, ἐνεργητικῆς ὅπως λέμε ξεκούρασης, ἐπικοινωνίας, ψυχαγωγίας. Λίγος χρόνος προγραμματισμένος, μακριὰ ἀπὸ τὶς φροντίδες τῶν παιδιῶν καὶ τὴν καθημερινὴν τριβή, εἶναι ἀναγκαῖος γιὰ τὴν κεντρικὴ ἀνθρώπινη σχέση τοῦ βίου μας.

Ὅσον ἀφορᾷ τώρα στὸ κυρίως θέμα μας, στὴν ἀγωγή τῶν παιδιῶν στὸ καθ' ἡμέραν, θὰ πρέπει κατ' ἀρχὰς νὰ λεχθεῖ ὅτι ἡ ἀγωγή ἀσκεῖται μέσα ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν σχέση μας μὲ τὸ παιδί στὴν πιὸ αὐθόρμητὴ τῆς μορφῆς. Ἀσκεῖται δηλαδὴ μέσα ἀπὸ τὶς καθημερινές, ἀπλές ἀλληλεπιδράσεις μας μαζί του, μέσα ἀπὸ τὴν οἰκείωση, τὴν πρόσκτηση καὶ τὴν μίμηση ἐκ μέρους τοῦ παιδιοῦ αὐτοῦ ποὺ ἐμεῖς εἴμαστε. Αὐτοῦ ποὺ ἐμεῖς ὄντως εἴμαστε, τὸ ὁποῖο ἀβίαστα προκύπτει ἀπὸ τὴν καθημερινὴ συμπεριφορὰ μας καὶ ἔχει τὴν βαθύτερη παιδαγωγικὴ ἐπίδραση. Βαθύτερη καὶ ἐπιδραστικότερη εἶναι δηλαδὴ ἡ αὐθόρμητη συμπεριφορὰ μας ἔναντι κάθε λόγου κατευθυντικοῦ, κάθε πεπονημένου χειρισμοῦ.

Ἐπομένως ἡ ἀγωγή τῶν παιδιῶν εἶναι πρωτίστως ζήτημα δικῆς μας πνευματικῆς καλλιέργειας. Ὅπως λέει ὁ Ἅγιος Πορφύριος ὁ Καυσοκαλυβίτης, *«γίνετε ἐσεῖς ἅγιοι καὶ δὲν θὰ ἔχετε κανένα πρόβλημα μὲ τὰ παιδιά σας»*. Ἡ, σύμφωνα μὲ τὸν Ἅγιο Σεραφεῖμ τοῦ Σαρώφ, *«βρὲς τὴν εἰρήνην μέσα σου καὶ χιλιάδες θὰ σωθοῦν γύρω σου»*.

Πῶς ὁμως θὰ μπορούσαμε κάπως πρακτικὰ νὰ διαχειριστοῦμε τὸν καθημερινό μας χρόνο ὡς εὐκαιρία, ὡς «καιρὸ εὐπρόσδεκτο», γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀγωγή τῶν παιδιῶν μας;

Θὰ ἀποπειραθοῦμε νὰ ποῦμε κάποιες ἐνδεικτικὲς σκέψεις, ἂν καὶ τὸ θέμα εἶναι βαθὺ καὶ σύνθετο καὶ ἄς λειτουργήσουν οἱ σκέψεις αὐτὲς ὡς ἀφορμὴ καὶ ὡς ἐρέθισμα γιὰ τὴν προσωπικὴ δημιουργικότητα τοῦ καθενός. μιᾶς καὶ ἡ ἀγωγή τῶν παιδιῶν, ὅπως προαναφέρθηκε, εἶναι κατ' ἐξοχὴν δημιουργικὸ γεγονός.

Σκοπὸς μας πρωταρχικὸς στὴν ἀγωγή τῶν παιδιῶν εἶναι ἀκριβῶς ἡ συνεργεία μὲ τὸν Θεὸ στὴν δημιουργία καὶ στὴν προετοιμασία ἐνὸς πολίτη τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Πολίτες τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ ὀραματιζόμαστε τὰ παιδιά μας καὶ ὄχι ἀπλὰ καὶ μόνο «λειτουργικοὺς» ἀνθρώπους στὸν κόσμο αὐτό, ὅπως ἐξαντλοῦν τὸ θέμα οἱ κοσμικὲς θεωρίες. Βεβαίως ἐνδιαφερόμαστε γιὰ τὴν καθημερινὴ λειτουργικότητά τους, γιὰ τὴν ψυχολογικὴ τους ἀρτιότητα καὶ φροντίζουμε πολὺ πρὸς τοῦτο. Ἀλλὰ γιὰ μᾶς, γιὰ τὴν Ἐκκλησία, ὅλα ὀρίζονται καὶ συναρτῶνται καὶ τροφοδοτοῦνται ἀπὸ τὴν σχέση μας μὲ τὸν Θεὸ καὶ ὄχι ἀπλὰ σὲ μιὰ ὀρίζοντα ἀνθρώπινη διάσταση. Θέλουμε τὰ παιδιά μας ὄντως λειτουργικοὺς ἀνθρώπους ,καὶ μὲ τὴν ἀπλή ἔννοια ἀλλὰ πρωτίστως μὲ τὴν ἔννοια τῆς Θείας Λειτουργίας ποὺ συνεχίζεται, ἀγκαλιάζει καὶ μεταμορφώνει τὴν καθημερινότητα καὶ τὴν ἀνοίγει στὶς πραγματικὲς τῆς διαστάσεις.

Ὑπὸ αὐτὸ λοιπὸν τὸ πρίσμα, ἓνα καλὸ ἡμερήσιο πρόγραμμα εἶναι σὲ γενικὲς γραμμὲς πολὺ χρήσιμο, ἀναγκαῖο θὰ λέγαμε γιὰ τὴν ὁμαλὴ ἀνάπτυξη τῶν παιδιῶν. Τὸ πρόγραμμα αὐτὸ ἀντιμετωπίζει τὴν κάθε ἡμέρα ὡς « καιρόν», ὡς πνευματικὴ εὐκαιρία. Ἔτσι ἀξίζει νὰ ἔχει ὡς ραχοκοκαλιὰ τοῦ πρώτου τὴν καλλιέργεια τῆς σχέσης μας καὶ τοῦ παιδιοῦ μὲ τὸν Θεό. Αὐτὸ δὲν σημαίνει βέβαια αὐστηρὰ καθορισμένα τυπικὰ ἢ ξερὲς ἀπομνημονεύσεις μακροσκελῶν προσευχῶν ἢ, πολὺ περισσότερο, στρατιωτικὴ ἀντίληψη μὲ τὴν δύσκαμπτη ἔννοια. Ὁχι. Τὸ θέμα αὐτὸ εἶναι τὸ πλέον εὐαίσθητο καὶ σημαντικὸ θέμα ποὺ ἔχουμε νὰ χειριστοῦμε ἐξ' ἀπαλῶν ἀκόμη ὀνύχων. Θὰ βοηθοῦσε περισσότερο μιὰ ἀπαλή, ἐλεύθερη προσέγγιση, ποὺ θὰ ἐλάμβανε ἀπολύτως ὑπόψιν τῆς τὴν ἡλικία τοῦ παιδιοῦ, τὸ ἀναπτυξιακὸ στάδιο στὸ ὁποῖο βρίσκεται, τὴν ἰδιοσυγκρασία του, τὶς ἐπιθυμίες καὶ τὶς ἀντοχὲς τοῦ ἐν γένει. Ἄς ποῦμε π.χ μιὰ προσευχὴ μαζὶ μὲ τὸ παιδί, ἐφόσον εἶναι σὲ μικρὴ ἡλικία, τὸ

πρωί, τὸ βράδυ, πρὶν καὶ μετὰ τὰ γεύματα. Ὅχι μακροσκελεῖς. Ὅσο ἀντέχει τὸ παιδί, ὅπως λέμε ἴσα νὰ γλυκαθεῖ. Ἄς διαβάσουμε μιὰ ἱστορία ἀπὸ τὴν Βίβλο, ἕναν βίο ἀγίου ποὺ νὰ κρίνουμε ὅτι θὰ ἐλκύσει τὸ παιδί, π.χ ἐπεισόδια ἀπὸ τὴν ζωὴ τῶν ἀγίων ποὺ δείχνουν τὴν στοργή τους γιὰ τὴν κτίση, τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ, ὅπως π.χ ὁ Ἅγιος Γεράσιμος ὁ Ἰορδανίτης, ὁ Ἅγιος Παΐσιος ὁ Ἀγιορείτης, ὁ Ἅγιος Σεραφεῖμ τοῦ Σάρωφ κλπ. Ἰδιαίτερα ἡ βραδυνῆ ὥρα πρὶν ἀποκοιμηθεῖ τὸ παιδί εἶναι προσφορότερη γιὰ τέτοιου εἴδους ἀναγνώσματα, διότι εἶναι μιὰ στιγμή κατὰ τὴν ὁποία ἡ παιδικὴ ψυχὴ ἀνοίγεται, παραμερίζει τὶς ἄμυνές της καὶ ζητᾷ τὴν ἱστορία, τὸ ἀνάγνωσμα. Ἄς εἶναι ὁ τόνος μας ἤρεμος, κατευναστικός. Χωρὶς βιασύνη. Εἶναι ἡ δική μας ὥρα μὲ τὸ παιδί. Φυσικὰ θὰ πρέπει νὰ λαμβάνουμε ὑπόψιν μᾶς τὶς ἰδιαίτερες ἐπιθυμίες τοῦ παιδιοῦ, καὶ νὰ ἀποφεύγουμε νὰ τὸ παραφορτώνουμε μὲ θρησκευτικὲς διηγήσεις. Καὶ σ' αὐτὴν τὴν περίπτωσιν ἰσχύει τὸ γνωστὸ λόγιον: *«Μείζων πασῶν τῶν ἀρετῶν ἡ διάκρισις»*.

Τὸ καθημερινὸ πρόγραμμα λοιπὸν τοῦ παιδιοῦ, ἀρδευόμενον ἀπὸ αὐτὲς τὶς πνευματικὲς πηγές, εἶναι καλὸ νὰ εἶναι σαφές, μὲ συγκεκριμένους ὥρες γευμάτων, ξεκούρασης, μελέτης, δραστηριοτήτων, ψυχαγωγίας, ὕπνου. Ἐπίσης στὸ καθημερινὸ πρόγραμμα θὰ πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ περιλάβουμε καὶ τὴν ἐκτέλεση κάποιων οἰκιακῶν καθηκόντων ἐκ μέρους τοῦ παιδιοῦ ποὺ θὰ ποικίλλουν ἀνάλογα μὲ τὴν ἡλικία του. Ἔχουμε τὴν τάση ὡς κοινωνία νὰ παραγνωρίζουμε αὐτὴν τὴν σπουδαία πτυχή τῆς ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων καλλιέργειας τῆς ἰκανότητος αὐτοεξυπηρετήσεως τοῦ παιδιοῦ καὶ τῆς πρακτικῆς συνεισφορᾶς του στὸ ὀργανωμένον σύνολο ποὺ εἶναι ἡ οἰκογένεια. Τὰ παιδιὰ μᾶς ἐν πολλοῖς κοινῶς περιμένουν « τὰ πάντα στὸ χέρι», μὲ τὴν ἐξαίρεση τῶν πολυτέκνων οἰκογενειῶν. Θὰ πρέπει νὰ γνωρίζουμε ἐν τούτοις ὅτι καὶ ἡ κοινὴ λογικὴ ἀλλὰ καὶ πρόσφατες ἔρευνες καταδεικνύουν ὅτι καὶ ἡ συναισθηματικὴ ὑγεία καὶ ὀριμότητα τοῦ παιδιοῦ καὶ ἡ ἀνάπτυξη ὑπευθυνότητος ἀλλὰ καὶ οἱ ἀκαδημαϊκὲς του ἐπιδόσεις σχετίζονται ἄμεσα καὶ ὠφελοῦνται σπουδαίως ἀπὸ τὴν ἐκτέλεση αὐτῶν τῶν καθημερινῶν οἰκιακῶν καθηκόντων, πολὺ δὲ περισσότερο ἀπ' ὅ, τί ὠφελοῦνται ἀπὸ τὶς χιλιάδες ἐξωσχολικὲς δραστηριότητες στὶς ὁποῖες συμμετέχουν τὰ παιδιὰ. Εὐκαιρίας δοθείσης, νὰ ποῦμε πὼς δὲν χρειάζεται ὅλη αὐτὴ ἡ ὑπερβολὴ στὶς ἐξωσχολικὲς δραστηριότητες ποὺ παρατηρεῖται στὶς μέρες μας καὶ σχετίζεται μᾶλλον μὲ τὸ ἄγχος ἡμῶν τῶν γονέων παρὰ μὲ τὶς οὐσιαστικὲς

ανάγκες τῶν παιδιῶν. Τὸ παιδί χρειάζεται χρόνο γιὰ ξεκούραση, παιχνίδι, χρόνο μὴ αὐστηρὰ δομημένο, χρόνο ὄντως ἐλεύθερο στὴν διάθεσή του.

Τὸ γενικὸ βέβαια πρόγραμμα τοῦ παιδιοῦ, ὅπως ἤδη εἰπώθηκε, ὀφείλει νὰ εἶναι σαφές καὶ συγκεκριμένο κατὰ τὸ δυνατόν. Βεβαίως δὲν μιλάμε γιὰ δυσκαμψία, ἀλλὰ γιὰ προβλεψιμότητα. Τὸ παιδί χρειάζεται τὴν ἐπαναληπτικότητα καὶ τὰ ὅρια στὸν χρόνο, πού τὸ βοηθοῦν νὰ δομήσει καὶ νὰ ὀργανώσει τὴν ζωὴ καὶ τὴν συμπεριφορὰ του. Χρειάζεται ὅμως καὶ τὴν λελογισμένη εὐελιξία, πού λαμβάνει ὑπόψιν τῆς τὴν ἰδιαιτερότητα κάποιων στιγμῶν. Καθοδηγούμαστε ἀπὸ τὸν πνευματικὸ μας, ἀπὸ τὴν προσευχή μας, ἀπὸ τὴν σχέση μας μὲ τὸ παιδί πού μᾶς ὑποδεικνύει πόσο θὰ τεντώνουμε καὶ πόσο καὶ πότε θὰ χαλαρώνουμε τὸ τόξο. Θὰ ἔχουμε ἐπίσης ὑπόψιν μᾶς ὅτι τὸ παιδί πρέπει νὰ ἔχει χρόνο ἄρκετὸ γιὰ παιχνίδι, ὄχι μόνο διότι εἶναι παιδί ἀλλὰ καὶ γιατί ἔτσι ἐξερευνᾷ τὸν κόσμον καὶ τὸν ἑαυτό του, ἄρα ἔτσι μαθαίνει. Ἐπομένως ὁ χρόνος τοῦ ἐλεύθερου παιχνιδιοῦ δὲν εἶναι χρόνος χαμένος ὅπως ἴσως νομίζουμε κάποιες φορές, ἀλλὰ πολύτιμος καὶ ἀναντικατάστατος καὶ θὰ πρέπει νὰ τὸν ἐπιδιώκουμε.

Ἐδῶ θὰ πρέπει ἴσως νὰ κάνουμε μιὰ στάση σὲ μιὰ μορφή παιχνιδιοῦ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς εἰσαγωγικῶν ἀλλὰ καὶ γενικότερης ἀπασχόλησης τῶν παιδιῶν ἢ ὅποια εἶναι τὰ ἠλεκτρονικὰ μέσα γενικῶς, τὰ μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης, τὰ κινητὰ τηλέφωνα, τὰ ἠλεκτρονικὰ παιχνίδια κλπ. Εἶναι βεβαίως αὐτὸ τὸ θέμα τεράστιο καὶ θὰ χρειαζόταν μιὰ ὀλόκληρη ὁμιλία γιὰ νὰ τὸ δοῦμε κάπως. Ἐδῶ θὰ περιοριστοῦμε νὰ ποῦμε πὼς καὶ σ' αὐτὸ τὸ θέμα θὰ πρέπει νὰ δείξουμε μεγάλη διάκριση, ἀλλὰ καὶ ἀντοχή, ψυχραιμία καὶ ἐνέργειες σαφοῦς ὀριοθέτησης. Ἀρχικά, εἶναι ἀναγκαῖο, σὲ συνεννόηση καὶ μὲ τὸ παιδί ὅσο μεγαλύτερο εἶναι αὐτό, νὰ ὑπάρχει συγκεκριμένος χρόνος χρήσης αὐτῶν τῶν μέσων, στὸν βαθμὸ καὶ στὸ εἶδος πού ἔχει ἐπιτραπεῖ ἀπὸ τὴν οἰκογένεια. Πρέπει, κατὰ τὸ δυνατόν, νὰ ὀριοθετεῖται ξεκάθαρα αὐτὸς ὁ χρόνος, ὥστε τὸ παιδί νὰ μὴν ἔχει μιὰ χαοτικὴ ἀντίληψη καὶ σχέση μὲ αὐτὰ τὰ μέσα. Καλὸ εἶναι δὲ νὰ μὴν εἴμαστε εὐκόλοι στὸ νὰ ἀγοράζουμε στὸ παιδί ἀπὸ πολὺ μικρὴ ἡλικία κονσόλες ἠλεκτρονικῶν παιχνιδιῶν, κινητὰ τηλέφωνα κτλπ. ὑποχωρώντας στὶς πιέσεις τους. Θὰ προσπαθήσουμε νὰ κινηθοῦμε ὅσο τὸ δυνατόν πιὸ ὀριοθετημένα, πάντα ἐν σχέσει μὲ τὴν ἡλικία τοῦ παιδιοῦ. Νὰ κινηθοῦμε ἐν τῷ μέσῳ, ἐπιτρέποντας τὰ πιὸ ἀνώδυνα, ἀποκλείοντας τὰ πλέον βλαπτικά, χωρὶς νὰ ἀποκλείονται καὶ οἱ σπάνιες περιπτώσεις

τῆς πὶὸ ἀσκητικῆς ἐκδοχῆς, ποὺ πρέπει ὅμως νὰ τὶς «σηκῶνει» καὶ ἡ ἰδιοσυγκρασία τοῦ παιδιοῦ καὶ οἱ πνευματικὲς καὶ ψυχολογικὲς ἀντοχὲς ὅλης τῆς οἰκογένειας. Ἡ ὀριοθέτηση βεβαίως αὐτὴ προϋποθέτει ἐνεργὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἐνεργητικὴ ἐμπλοκὴ μας στὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ παιδιοῦ καὶ σχετικὴ ἐνημέρωσή μας. Δὲν γίνεται δηλαδὴ νὰ ἀδιαφοροῦμε γιὰ τὸ τί παρακολουθεῖ τὸ παιδί εἴτε στὴν τηλεόραση εἴτε στὸ διαδίκτυο. ἢ νὰ εἴμαστε ἐντελῶς ἀδαεῖς ἐν σχέσει μὲ τὰ ἠλεκτρονικὰ μέσα. Πολὺ περισσότερο θὰ μᾶς ἀκούσει τὸ παιδί ὅταν καθίσουμε νὰ δοῦμε κάτι μαζὶ του-δραστηριότητα στὴν ὁποία πολὺ συχνὰ μας προσκαλεῖ- ἢ ὅταν ἀντιληφθεῖ ὅτι ἔχουμε καὶ μεῖς μιὰ ἔστω στοιχειώδη ἐξοικείωση μὲ τὸ διαδίκτυο καὶ τὰ συναφή. Χρειαζόνται βέβαια καὶ τὰ φίλτρα γονικοῦ ἐλέγχου ποὺ τοποθετοῦνται στοὺς ὑπολογιστὲς καὶ ἀποκλείουν τὴν πρόσβαση σὲ ἱστοσελίδες μὲ ἀκατάλληλο περιεχόμενο, περισσότερο ὅμως ἀπὸ ὅλα χρειάζεται ἡ δική μας ἐνεργὴ ἀνάμειξη καὶ σχέση. Αὐτὴ θὰ μᾶς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν ἐπικίνδυνη ἄνευ ὄρων ἐπιτρεπτικότητα καὶ ἀπὸ τὴν ἐξίσου ἐπικίνδυνη καὶ στεῖρα φοβικὴ στάση καὶ πλήρη ἀπαγόρευση καὶ θὰ μᾶς βοηθήσει νὰ ἀντιληφθοῦμε ὅτι στόχος μας εἶναι ἡ δημιουργία ἐσωτερικῶν κριτηρίων τοῦ παιδιοῦ καθὼς καὶ στοιχειώδους αὐτοπειθαρχίας. Αὐτὴ ἡ στάση βέβαια προϋποθέτει τὴν ἀφιέρωση χρόνου ἀπὸ τὴν πλευρὰ μας ἀλλὰ καὶ τὸν προσανατολισμὸ μᾶς ὄχι σὲ μιὰ μίζερη ,καταγγελτικὴ καὶ ἀμήχανη ματιὰ ἀπέναντι στὴν ψηφιακὴ ἐπανάσταση τῆς ἐποχῆς μας ποὺ εἶναι ἀναπότρεπτο γεγονός, ἀλλὰ σὲ κατανόηση, σύμπλευση ὡς ἓνα βαθμὸ καὶ ταυτόχρονη ἀνανοηματοδότηση καὶ πρακτικὲς ἀντιπροτάσεις.

Ὅλο αὐτὸ βεβαίᾳ μᾶς φέρνει σὲ μιὰ κεντρικὴ παράμετρο: τὴν ποιότητα τῆς ἐπικοινωνίας μας μὲ τὸ παιδί. Εἶναι νομίζω σαφὲς ὅτι ἡ ἐποχὴ μας καὶ τὰ σημερινὰ παιδιὰ ἀπαιτοῦν ἀξιομένους δεξιότητες ἐπικοινωνίας. Κατ' ἀρχάς, ὅσο δύσκολο κι ἂν εἶναι αὐτὸ στὶς συνθῆκες τῆς καθημερινότητας, ἡ ἐπικοινωνία αὐτὴ ἀπαιτεῖ, γιὰ μιὰ ἀκόμη φορᾶ, τὴν ἀφιέρωση χρόνου ἀπὸ πλευρᾶς μας-ὁ χρόνος μᾶς τελικὰ εἶναι τὸ σημαντικότερο δῶρο ποὺ μπορούμε νὰ κάνουμε στὸ παιδί... Χρόνου κατ' ἀρχάς ν' ἀκούσουμε τὸ παιδί χωρὶς βιαστικὲς δικές μας παρεμβάσεις. Αὐτὴ νομίζω εἶναι ἡ βασικὴ δεξιότητα στὴν ὁποία πρέπει νὰ ἐκπαιδευτοῦμε ὅλοι ὅσοι ἔχουμε κάποια σχέση μὲ παιδιὰ καὶ ἐνδιαφερόμαστε γι' αὐτά. Ἡ δεξιότητα τῆς ἐνεργητικῆς ὅπως λέμε ἀκρόασης. Συνήθως μᾶς προκύπτει εὐκόλα, ἀμέσως, ἡ παρατήρηση, ἡ συμβουλή, ἡ ἔκφραση γνώμης, βιαστικά, πρὶν καλὰ καλὰ ἀκούσουμε.

Νομίζουμε ότι εμεῖς ξέρουμε καὶ εμεῖς θὰ δώσουμε τὴν λύση. Παίζουν ρόλο βέβαια σ' αὐτὸ καὶ οἱ πολλὲς μέριμνες ποὺ δημιουργοῦν αὐτὴ τὴν βιασύνη. Ἔχει πολλὴ σημασία λοιπὸν πρῶτα νὰ ἀκοῦμε αὐτὸ ποὺ ἔχει νὰ μᾶς πεῖ τὸ παιδί μὲ συγκεντρωμένη σ' αὐτὸ τὴν προσοχή μας, κοιτώντας το στὰ μάτια, ἔχοντας δηλαδὴ ὀπτική ἐπαφή μαζί του. Νὰ δημιουργοῦμε τὶς συνθήκες πρὸς τοῦτο. Πολλὲς φορές τὰ παιδιά δὲν ἀπαντοῦν στὶς ἐρωτήσεις μας ὅταν εμεῖς τὶς θέτουμε, ἀρνοῦνται νὰ μᾶς μιλήσουν καὶ μᾶς ἀνοίγονται ξαφνικά, σὲ μιὰ στιγμή δύσκολη πρακτικὰ γιὰ μᾶς. Τότε ἔχει σημασία νὰ εἴμαστε σὲ θέση νὰ ἱεραρχήσουμε τὶς προτεραιότητές μας, νὰ παραχωρήσουμε στὸ παιδί αὐτὸν τὸ χρόνο καὶ νὰ τὸ ἀκούσουμε προσεκτικὰ, χωρὶς νὰ παρεμβαίνουμε ἀλλὰ νὰ τὸ βοηθοῦμε νὰ ἐκφραστεῖ ἐλεύθερα, δείχνοντας τὴν ἀποδοχή καὶ τὴν κατανόησή μας, ο, τί κι ἂν μᾶς λέει τὸ παιδί, ὅσο δύσκολο κι ἂν εἶναι αὐτό.

Θ ἔρθει καὶ ἡ ὥρα τῆς δικῆς μας συμβουλῆς. Ἄς ἀντισταθοῦμε στὸν πειρασμὸ ἄμεσης ἐκφρασης γνώμης. Πρὸς τὸ παρὸν ἔχει σημασία νὰ σεβαστοῦμε αὐτὸ ποὺ λέει τὸ παιδί, νὰ σεβαστοῦμε τὰ συναισθήματά του, ὅποια κι ἂν εἶναι αὐτά, ἰδιαίτερα τὸν θυμὸ του, τὴν θλίψη του, τὸν φόβο του. Εἶναι ἀναγκαῖο νὰ ἐπιτρέπουμε στὸ παιδί νὰ ἐκφράσει καὶ τὸ λεγόμενο ἀρνητικὸ συναίσθημα, νὰ τὸ λεκτικοποιήσει, νὰ τὸ ἀποδεχτεῖ, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ δουλέψει πάνω σ' αὐτό. Ἄν εμεῖς δὲν νιώθουμε ἄνετα μὲ τὴν συναισθηματικὴ ἐκφραση τοῦ παιδιοῦ καὶ δὲν τοῦ τὴν ἐπιτρέπουμε, τὸ παιδί θὰ ἔχει προφανῆ δυσκολία νὰ διαχειρισθεῖ τὸ ἴδιο τα συναισθήματά του, τὸν ψυχικὸ του κόσμο, πράγμα ποὺ συχνὰ ὀδηγεῖ σὲ πολλὲς δυσμενεῖς συνέπειες, ὅπως ὅλα αὐτὰ ποὺ ἀκοῦμε καὶ γνωρίζουμε περὶ κατάχρησης ἠλεκτρονικῶν μέσων, μειωμένη σχολικὴ ἀπόδοση, ἐμπλοκὴ μὲ τὸν α ἢ β τρόπο σὲ συμπεριφορὲς ἐκφοβισμοῦ(bullying) κλπ. Ἄρα, πολλὰ ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν ποιότητα τῆς ἐπικοινωνίας μας μὲ τὸ παιδί καὶ ἀπὸ τὴν ἰκανότητά μας νὰ τὸ ἀκοῦμε.

Σὲ δεῦτερο ἐπίπεδο, ἔχει σημασία νὰ ἐνθαρρύνουμε τὸ παιδί νὰ ἐξερευνήσει μόνο του τὴν δυνατότητα νὰ ἀντιμετωπίσει τὸ ἴδιο τὴν ὅποια δυσκολία του. Στόχος μας εἶναι νὰ βοηθήσουμε τὸ παιδί νὰ μεγαλώσει, νὰ μπορεῖ σταδιακὰ νὰ βρῖσκει λειτουργικὲς λύσεις στὶς καθημερινὲς καταστάσεις, ἐνσωματώνοντας πάντα τὶς ἀρχὲς καὶ τὶς ἀξίες ποὺ τοῦ ἔχουμε ἐμφυσησεῖ καὶ τὶς ὁποῖες διακριτικὰ ὑπενθυμίζουμε. Ὅταν πρόκειται γιὰ ἓνα οἰκογενειακὸ θέμα ποὺ ἐμπλέκει καὶ ἐμᾶς καὶ προιούσης τῆς ἡλικίας τοῦ παιδιοῦ, καλὸ εἶναι μὲ διάκριση νὰ τὸ

συμπεριλαμβάνουμε στην λήψη αποφάσεων και να συνεννοούμαστε εν γένει μαζί του και ιδιαίτερος κατά την περίοδο της εφηβείας.

Μια πολύ σημαντική επισήμανση που πρέπει να γίνει ἐδῶ εἶναι ἡ ἐξῆς: ἡ ὅλη ματιὰ καὶ στάση μας ἀπέναντι στοῦ παιδὶ ὀφείλει νὰ διέπεται ἀπὸ ἔμφαση στὰ θετικὰ του σημεία. Συνήθως, ὡς γονεῖς καὶ ὡς παράγοντες ἀγωγῆς γενικότερα, συλλαμβάνουμε εὐκολότερα τὸ ἀρνητικὸ, τὴν ἔλλειψη στὴν συμπεριφορὰ καὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ παιδιοῦ καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς τονίζουμε. Τὰ θετικὰ εἴτε τὰ θεωροῦμε λίγα καὶ δεδομένα εἴτε δὲν τὰ προσέχουμε καθόλου. Αὐτὸ ὅμως εἶναι προφανές ὅτι ὑποσκάπτει καὶ τὴν αὐτοεικόνα τοῦ παιδιοῦ καὶ τὴν σχέση τοῦ μαζί μας. Κανείς μας δὲν θέλει ν' ἀκούει μόνο παρατηρήσεις ἢ φράσεις τοῦ τύπου Καλὸ αὐτὸ ποὺ ἔκανες ΑΛΛΑ, μ' αὐτὸ τὸ τεράστιο καὶ ὑπογραμμισμένο ἀλλὰ νὰ εἶναι προφανῶς τὸ κέντρο τῆς προσοχῆς μας. Θὰ πρέπει νὰ ἐντοπίζουμε, νὰ ἐκτιμοῦμε καὶ νὰ χαιρόμαστε ἀνυπόκριτα τὶς θετικὲς πλευρὲς τοῦ παιδιοῦ καὶ νὰ τὸ ἐνθαρρύνουμε τονίζοντας τὶς. Νὰ εἴμαστε συγκεκριμένοι σ' αὐτὸ ποὺ ἐπαινοῦμε στοῦ παιδὶ χωρὶς νὰ ὑπερβάλλουμε, οὔτε νὰ ἐπινοοῦμε. Νὰ εἴμαστε ἀληθινοί, εἰλικρινεῖς καὶ γνήσιοι καὶ ἐδῶ, ὅπως καὶ σὲ κάθε πτυχή τῆς σχέσης μας μὲ τὸ παιδί. Καὶ νὰ εἴμαστε βέβαιοι πὼς τὸ παιδί θὰ ἐκτιμήσει βαθιὰ αὐτὴν τὴν εἰλικρίνεια καὶ τὴν γνησιότητά μας καὶ πὼς ἡ ἐνθάρρυνση αὐτὴ καὶ ἡ ἔμφασή μας στὸ θετικὸ θὰ βελτιώσει τὴν συμπεριφορὰ του πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὴν ἐπισήμανση τοῦ λάθους καὶ τοῦ ἀρνητικοῦ.

Ἡ βελτίωση ὅμως τῆς ἐπικοινωνίας μας μὲ τὸ παιδί προϋποθέτει τὴν παράλληλη δουλειὰ καὶ συνεννόηση στὴν σχέση μας μὲ τὸν-τὴν σύζυγο. Πολλὰ πράγματα ποὺ παρατηροῦμε στοῦ παιδὶ μᾶς π.χ ἡ ἀντιδραστικότητα, ἂν προσέξουμε, θὰ δοῦμε σὲ πολλὲς περιπτώσεις-ὄχι πάντα- ὅτι ἐμφανίζονται καὶ στὶς ἀλληλεπιδράσεις μας ὡς ζεύγους. Ἔχει σημασία συνειδητὰ νὰ δουλεύουμε, νὰ καλλιεργοῦμε τὴν συζυγικὴ σχέση, νὰ ἐξασφαλίζουμε τὸν κοινὸ, ἀδιατάρακτὸ τῆς χρόνου, ὅπως ἤδη ἀναφέραμε καὶ θὰ δοῦμε καὶ στὰ παιδιὰ μᾶς τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς σπουδαίας ἐπένδυσης ποὺ θὰ κάνουμε.

Ὁ χρόνος τώρα ποὺ ὡς οἰκογένεια θὰ διαθέσουμε στὴν ψυχαγωγία, στὴνσχόλη, πρέπει νὰ προσεχθεῖ πάρα πολὺ καὶ νὰ μὴν θεωρεῖται πάρεργο ἢ πολυτέλεια, εἰδικὰ στὶς μέρες μας. Τώρα ποὺ ὁ ἐλεύθερος χρόνος καὶ τὸ φαντασιακὸ τοῦ παιδιοῦ διεκδικοῦνται καὶ ἐν πολλοῖς δεσπόζονται ἀπὸ ἀλλότριες διασκεδάσεις καὶ ἀσχολίες, τώρα εἶναι ἡ στιγμή, ὁ καιρὸς ὁ

εὐπρόσδεκτος, πὸν ἐμεῖς ὡς οἰκογένεια, ὡς ἐνορία, ὡς Ἐκκλησία θὰ πρέπει νὰ δομήσουμε τὴν σύγχρονη ἀντιπρότασή μας. Ὅσο πιὸ πολὺ ἐντάσσουμε στὴν ζωὴ μᾶς τὴν ψυχαγωγία, τὴν χαρὰ καὶ τὴν ἐπιζητοῦμε καὶ τὴν ζοῦμε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, τόσο τὰ παιδιά μᾶς ἐλκύονται καὶ βοηθοῦνται καὶ ἀντιλαμβάνονται πὼς ὁ τρόπος ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι μιὰ συντηρητική, μίζερη, παρωχημένη, ἠθικιστική γκρίνια καὶ ἀντίδραση, ἀλλὰ εἶναι τὸ πλήρωμα τῆς ζωῆς, τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ὄντως ἐλευθερίας. Καὶ τὰ παιδιά τὴν ἔχουν ἀνάγκη ὅσο τίποτα ἄλλο αὐτὴ τὴν χαρὰ, τὴν εἰρήνη καὶ τὴν ἐλευθερία. Ὅταν τοὺς δώσουμε αὐτὴ τὴν χαρὰ, αὐτὴν τὴν συντροφικότητα, αὐτὲς τὶς ψυχαγωγικὲς εὐκαιρίες μέσα στὸν χῶρο τῆς Ἐκκλησίας, τὰ θωρακίζουμε μὲ τὸν καλύτερο δυνατὸ τρόπο. Γι' αὐτὸ κι ἐμεῖς ὡς οἰκογένεια φροντίζουμε νὰ ὑπάρχει στὸ σπίτι μας ὁ χρόνος καὶ οἱ εὐκαιρίες γιὰ τὸ παιχνίδι, γιὰ τὸ καλὸ βιβλίον, γιὰ τὴν μουσική, γιὰ τὴν πρόσκληση παιδιῶν καὶ φίλων, ἀγαπητῶν συγγενῶν, γιὰ τὴν συμμετοχὴ σὲ ἐξορμήσεις, ἐκδρομὲς, γιὰ ἐπαφὴ μὲ τὴν φύση, γιὰ ἓνα προσκύνημα σὲ μιὰ Ἱερὰ Μονὴ συνοδευόμενον ἀπὸ εὐκαιρία γιὰ παιχνίδι στοὺς ἀνοιχτοὺς χώρους κλπ.. Μιὰ βόλτα στὸ βουνό, στὸν Ὑμηττὸ π.χ μὲ φίλους, μὲ μπάλλες κλπ, πὸν δὲν κοστίζει καὶ χρειάζεται μόνο κέφι, μιὰ βόλτα στὴν θάλασσα. Τὸ ἀνοιγμα δηλαδὴ τῆς οἰκογένειας στὴν εὐρύτερη οἰκογένεια, στὴν ἐνορία, στὸ εὐρύτερο φυσικὸ καὶ κοινωνικὸ περιβάλλον.

Καιρὸς εὐπρόσδεκτος πρὸς τοῦτο εἶναι ὅλες οἱ Κυριακὲς καὶ οἱ ἑορτές, ἐκκλησιαστικὲς, ἐθνικὲς, ὀνομαστικὲς. Ἡ Κυριακὴ εἶναι τὸ κέντρο, ἡ καρδιά τῆς ἐβδομάδας καὶ τῆς ζωῆς μας. Εἶναι ἡ ἑορτὴ ἑορτῶν, ἡ Ἀνάστασις τοῦ Κυρίου. Ἀξίζει νὰ τὸ κάνουμε προτεραιότητά μας προσωπικὴ καὶ οἰκογενειακὴ, νὰ ζοῦμε τὴν Κυριακὴ μας ἀναστάσιμα, μὲ τὴν χαρὰ, τὴν ἠσυχία ὡς ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν βιοτικὴ μέριμνα, ὡς ὄντωςσχόλη, ὡς πραγματικὴ γιορτὴ. Ὁ ἀνεόρταστος βίος ἔχει πλέον γεμίσει τὸν κόσμον μὲ τὰ ἐπιχειρήματα του. Ἐμεῖς ὡς Χριστιανοὶ ἂς γιορτάζουμε μὲ ὅλη μας τὴν ψυχὴ κάθε Κυριακὴ, μυστηριακά, λειτουργικά, κοινωνικά. Ἄς ἐτοιμάζουμε μὲ δυὸ λόγια νωρίτερα τὰ παιδιά μας γιὰ τὸ γεγονὸς τῆς Θείας Λειτουργίας, γιὰ τὸ τί συμβαίνει ἐκεῖ, γιὰ τὸ πὼς ἐμεῖς μετέχουμε, εἴτε διακονώντας στὸ ἱερό, εἴτε προσευχόμενοι στὸ ναό. Ὅλα μὲ ἓναν ἀπαλό, ἐλκυστικὸ γιὰ τὸ παιδί τρόπο. Ἄς φροντίζουμε νὰ μπορεῖ τὸ παιδί μας, ἐκεῖ πὸν ἐκκλησιαζόμεστε, νὰ πλαισιώνεται καὶ ἀπὸ ἄλλα παδιά, ἀπὸ ἄλλες οἰκογένειες. Ἄς ἐτοιμάζουμε μὲ ἀγάπη τὸ κυριακάτικο τραπέζι, μ' ἓναν

ξεχωριστό τρόπο. Ἄς ζήσουμε σ' αὐτὸ τὴν χαρὰ τῆς κοινῆς τράπεζας, τὴν χαρὰ τοῦ νὰ εἴμαστε ὅλοι μαζί, εἰ δυνατόν καὶ ὅποτε δυνατόν καὶ μὲ καλεσμένους, ὅλη μαζί ἢ οἰκογένεια ἐπὶ τὸ αὐτό. Ἄς μοιραστοῦμε εὐχάριστες συζητήσεις, ἄς τραγουδήσουμε ἓνα τραγούδι, ἄς ἀφηγηθοῦμε μιὰ ἱστορία. Ἄς προβλέπουμε εἰδικὰ γι' αὐτὴν τὴν μέρα μιὰ ὁμορφὴ βόλτα, μιὰ ἐπίσκεψη σὲ φίλους, μιὰ προσεκτικὰ διαλεγμένη ἐκδήλωση ποὺ νὰ συμπεριλαμβάνει κατάλληλα καὶ τὸ παιδί. Ἐπίσης ἡ ἐπίσκεψή μας σὲ κάποιους ἀνθρώπους πονεμένους ποὺ περιμένουν τὴν φροντίδα μας μαζί μὲ τὸ παιδί μας μπορεῖ νὰ εἶναι μιὰ ἐξαιρετικὴ εὐκαιρία γιὰ ὅλους μας ἐξόδου ἀπὸ τὴ φιλαυτία καὶ τὴν περιχαράκωση ποὺ τόσο μᾶς ταλαιπωρεῖ. Τὰ ἴδια ἰσχύουν καὶ γιὰ τὶς μεγάλες γιορτὲς ποὺ μποροῦν νὰ ἀποτελέσουν χρυσὲς εὐκαιρίες πνευματικοῦ ἀνεφοδιασμοῦ καὶ ὄντως ψυχαγωγίας, ἐφόσον ἀντιμετωπιστοῦν μὲ τὸν παραπάνω τρόπο.

Οἱ ἐθνικὲς γιορτὲς ἐπίσης καὶ γενικότερα οἱ ἐπέτειοι ποὺ συνδέονται π.χ μὲ τὸν τόπο καταγωγῆς μας ἀξίζει νὰ μὴν ἀντιμετωπίζονται μὲ τὴν γνωστὴ κοσμικὴ ἀδιαφορία ποὺ ἐπικρατεῖ τὰ τελευταῖα χρόνια στὴν χώρα μας. Τὰ παιδιά κατὰ κανόνα ἐπιθυμοῦν καὶ πρέπει νὰ συμμετέχουν ἐνεργά, χαρούμενα καὶ ὑπερήφανα σ' αὐτὲς τὶς γιορτὲς ἱστορικῆς μνήμης καὶ τιμῆς. Νὰ τοὺς ἀφηγηθοῦμε τὶς σχετικὲς ἱστορίες ὅσο τὸ δυνατόν πιὸ ζωντανὰ καὶ κυρίως νὰ τονίσουμε τὶς μορφές, τοὺς χαρακτῆρες, τὶς πράξεις τῶν ἡρώων αὐτῶν τῶν ἱστοριῶν. Ὅπως εἶχαμε ἀναφέρει καὶ σὲ μιὰ προηγούμενη συνάντηση, σὲ μιὰ πλήρως εἰκονοκλαστικὴ ἐποχῇ, εἶναι ἡ ὥρα νὰ ἀναστηλώσουμε μέσα στὶς ψυχὲς τῶν παιδιῶν τὶς εἰκόνες τῶν ἡρώων τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδας, ἀφηγούμενοι τὶς ἱστορίες τους. Νὰ συμμετέχουν τὰ παιδιά μὲ τὶς παραδοσιακὲς ἐνδυμασίες, τὰ μουσικὰ τους ἐνδεχομένως ὄργανα, τὴν ἀνάλογη γενικὰ σκευὴ σὲ ἐκδηλώσεις ὅπως π.χ στὸ Μεσολόγγι οἱ ἐορτασμοὶ τῆς Ἐξόδου. Ἔτσι τὸ παιδί ἐγκεντρίζεται στὸν ἱστορικὸ, στὸν ἐθνικὸ χρόνο καὶ δομεῖ μὲ τὸν πλέον ἐνδεδειγμένο τρόπο τὴν προσωπικὴ ἀλλὰ καὶ τὴν συλλογικὴ του ταυτότητα.

Μιὰ ἄλλη παράμετρος τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν ἐν χρόνῳ εἶναι ἀκριβῶς ἡ σχέση τους μὲ τοὺς ἐκπροσώπους τῆς γενιᾶς ἐκείνης ποὺ ἀπλώνουν τὴν ρίζα βαθιὰ μέσα στὸν χρόνο: μὲ τοὺς παπποῦδες καὶ τὶς γιαγιάδες. Ὅσοι ἀπὸ ἐσὰς εἶστε γιαγιάδες καὶ παπποῦδες, ἔχετε ἐγγόνια, ἔχετε τὴν μεγάλη ἀκριβῶς εὐλογία νὰ κομίζετε στὴν ζωὴ τοῦ παιδιοῦ αὐτὸ τὸ ἄνοιγμα καὶ τὸ πλάτος, αὐτὴ τὴν ματιὰ ποὺ μπορεῖ νὰ δεῖ τὰ πράγματα ἀπὸ μίαν ἄλλη

κορφή, αλλά ταυτόχρονα ένσαρκώνετε και ένα σημαντικό μέρος από τις βαθιές καταβολές του παιδιού που έχουν σχέση με την πίστη, την παράδοση, τον τόπο, την ιστορία, την γλώσσα, την μνήμη. Είστε ή ακρότερη όρατη προέκταση της ύπαρξής του στον χρόνο αλλά κομίζετε ταυτόχρονα και την εύλογια του προσωπικού σας χρόνου, ενός χρόνου πιό ήσυχου, πιό απαλλαγμένου από επαγγελματικές, βιοτικές μέριμνες. Βέβαια, αυτό το τελευταίο είναι εν πολλοῖς εύχετική διατύπωση μιᾶς και στην σημερινή κατάσταση, με τις γνωστές σὲ ὅλους μας συνθήκες, ὅλο και περισσότεροι παπποῦδες και γιαγιάδες ἀναλαμβάνουν πολυποίκιλλα ἐπιπρόσθετα βάρη οικονομικά, πρακτικά, και εὐθύνες δυσανάλογες με την ἡλικία τους και τις δυνάμεις τους. Ἀναλαμβάνουν μεταξύ ἄλλων και ἓνα μεγάλο μέρος και σὲ πολλές περιπτώσεις ἀκόμα και την κύρια εὐθύνη διαπαιδαγώγησης τῶν ἐγγονιῶν τους, λόγω τῶν πιεστικῶν ἕως ἐξοντωτικῶν ἐνίοτε συνθηκῶν ὑπὸ τις ὁποῖες ζεῖ ἡ σημερινή ἑλληνική οἰκογένεια. Κατανοοῦμε την θέση σας και ἐκτιμοῦμε βαθιὰ και σεβόμεθα ἀπολύτως την ἀποστολή σας την τόσο ἱερὴ και τόσο καιρία. Ἔχετε και σεῖς στὰ χέρια σας ξανά, μετὰ τὰ παιδιά σας πὸ ἀναθρέψατε, νέες ψυχές, τὰ πολυαγαπημένα σας ἐγγόνια. Πόσο θαυμάσιο θὰ ἦταν ἂν, πέρα ἀπὸ τις καθημερινές βιοτικές εὐθύνες, πέρα ἀπὸ τὰ ἀπαραίτητά της μαγειρικῆς, τῶν ἀγορῶν, τῆς ἔνδυσης, τῆς σφύλαξης κλπ., ἀξιοποιούσατε αὐτὸν τὸν χρόνο, αὐτὴν την εὐκαιρία, γιὰ νὰ δώσετε στὰ παιδιά αὐτὸ πὸ τόσο δύσκολα βρίσκουν σήμερα και γιὰ τὸ ὁποῖο τόσο διψοῦν :τὴν ἀφήγηση, την ἱστορία. Τὴν ἱστορία τῆς πίστεως, τῆς πατρίδας, την ἱστορία με νόημα, με πίστη, με ἐλπίδα, με ἡρωισμό, με γενναιότητα, με θυμοσοφία, με ἀγνό, λαϊκό, παρήγορο ἀστεισμό. Τὴν ἀφήγηση ἐκείνη πὸ θὰ συνδέσει και σας τοὺς ἴδιους με τοὺς τόπους καταγωγῆς σας, με τις ψυχές ἐκεῖνες πὸ ἀφηγήθηκαν σὲ σας, με τὸ ἦθος, την δύναμη, την πίστη τους, ἀκόμα και με τὸν τρόπο πὸ ἀφηγοῦνταν, με τοὺς ἐπιτονισμοὺς τῆς φωνῆς τους. Οἱ ἀφηγήσεις αὐτὲς πὸ θὰ ξαναζωντανέψετε, τὰ τραγούδια, τὰ ποιήματα πὸ θὰ θυμηθεῖτε ἢ θὰ ἀντλήσετε ἀπὸ σημερινὰ μέσα θὰ δώσουν πρῶτα σὲ σας τοὺς ἴδιους την στήριξη και την δύναμη και τὸ κουράγιο πὸ ἔχετε ἀνάγκη γιὰ νὰ συνεχίσετε. Θὰ σας θυμήσουν τις θυσίες τοῦ Γένους πὸ κι ἐσεῖς καλεῖστε, ὅπως ὅλοι μας, νὰ συνεχίσετε, ἀκόμα κι ἂν τὸ μάτι τὸ δεξὶ δὲν βλέπει καλὰ ἢ ἡ μέση και τὸ γόνατο σφάζουν Θὰ προσφέρετε δὲ ἀνεκτίμητη ὑπηρεσία στὰ λατρεμένα σας παιδάκια πὸ πιέζονται καθημερινὰ ἀπὸ ἓνα πνεῦμα τόσο καταθλιπτικὸ και τόσο ἀντιηρωικὸ πὸ

τὰ σπρώχνει σ' ὅλων των εἰδῶν τὶς ἐκτροπές. Θὰ μάθουν τὰ παιδιὰ μέσα ἀπὸ τὶς ξαναζωντανεμένες δικές σας ἱστορίες, μέσα ἀπὸ τὴν δική σας ἀναστημένη φλέβα τοῦ λαικοῦ ἀφηγητῆ ποὺ μπορεῖ νὰ καλύφθηκε μὲ τὰ χρόνια ἀλλὰ εἶναι πάντα ἐκεῖ, νὰ εἴστε σίγουροι, πὼς ἡ πατρίδα πέρασε ἀπὸ πολλοὺς Γολγοθάδες ἀλλὰ ἄντεξε, πὼς ἡ ἐλπίδα δὲν πεθαίνει ποτὲ γιατί εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Χριστός, πὼς δὲν πρέπει ποτὲ νὰ κιοτέσουμε, νὰ δειλιάσουμε μπροστὰ στὰ ἀπειλητικὰ κύματα τοῦ κόσμου γιατί, ἂν ἔχουμε Ψυχὴ καὶ Χριστό, ὅπως ἔλεγε ὁ μέγας ἀφηγητὴς τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδας, ὁ Πατροκοσμάς ὁ Αἰτωλός, δὲν ἔχουμε τίποτα νὰ φοβηθοῦμε. Στὴν Ρωσία ποὺ πέρασε στὸν 20ο αἰῶνα μέσα ἀπὸ τὶς πύλες τοῦ Ἄδου, τὴν Ἀνάσταση τὴν διακόνησαν ἀφοσιωμένα, ὅπως ὅλοι οἱ μεγάλοι Ρῶσοι συγγραφεῖς μαρτυροῦν, οἱ μπάμπουσκες, οἱ πιστὲς ἀπλὲς γιαγιάδες ποὺ δὲν τὸ ἔβαλαν κάτω μὲ τὴν δύναμη τοῦ Θεοῦ. Νὰ δώσουμε κι ἐμεῖς, μὲ τὸν δικό μας λόγο, μὲ τὴν δική μας πείρα, μὲ τὴν δική μας μνήμη στὰ παιδιὰ μᾶς τὴν καλὴ μαρτυρία τοῦ ποιητῆ: *«Μὴν φοβηθεῖς αὐτὸν ποὺ στήριξε στὴν πίστη ἐπάνω τὴν ἐλπίδα. Τὸν εἶδα στὴν ζωὴ νὰ μάχεται, μὰ πάντα ἀνίκητον τὸν εἶδα».*

Ἅλα τα παραπάνω, ἀγαπητοί, εἶναι οἱ λίγες σκέψεις ποὺ παραθέτουμε στὴν ἀγάπη σας ἐν σχέσει μὲ τὸν χρόνο ὡς εὐκαιρία ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν μας. Ἅλα αὐτά, καὶ τόσα ἄλλα ἀκόμα ποὺ μπορεῖ κανεὶς νὰ προσθέσει, γιὰ νὰ προσεγγισθοῦν, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ καταστοῦν χρήσιμα στὴν πράξη καὶ ἐφαρμόσιμα μ' ἓναν σύγχρονο καὶ ἀποτελεσματικὸ στὶς σημερινὲς συνθῆκες τρόπο, χρειάζονται ἀπὸ μέρος μας μιὰ πολὺ σημαντικὴ προϋπόθεση: πνεῦμα θυσίας. Αὐτὸ συγκεφαλαιοῦται, ὅπως ἐτόνισε ὁ π. Ἀθανάσιος στὴν τελευταία σύναξη τοῦ προηγηθέντος κύκλου, στὸ νὰ ἐπιθυμοῦμε νὰ εὐαρεστήσουμε στὸν Θεὸ καὶ ὄχι νὰ εὐχαριστήσουμε τοὺς ἑαυτοὺς μας. Αὐτὴ εἶναι ἡ σημαντικότερη ἀλλὰ καὶ ἡ πιὸ σκληρὴ ἀλήθεια αὐτῆς τῆς ὁμιλίας. Καὶ τὴν λέω σκληρὴ γιατί ἐλέγχει πρῶτα ἐμένα τὴν ἴδια ποὺ τὴν ἐκστομίζω ἀλλὰ καὶ τὴν ὅλη ἐποχὴ μας ποὺ «κατασκευάζει» ἀνθρώπους φτιαγμένους νὰ ὑπηρετοῦν πρωτίστως τὴν ἄνεση καὶ τὰ πάθη τους. Οἱ μεγαλύτεροι ἐξ ἡμῶν ἔχουν κάποια πείρα καὶ γενικῆς σκληραγωγίας ἀλλὰ καὶ μιᾶς παλαιότερης κοινωνίας ποὺ γεννοῦσε τέτοια παραδείγματα καὶ τέτοιες θυσιαστικὲς μορφὲς καὶ καταστάσεις. Οἱ νεώτεροι, μεσόκοποι καὶ κάτω, μᾶλλον δυσκολευόμαστε πολιτισμικὰ ἀλλὰ καὶ ἐμπειρικὰ μ' αὐτὸ τὸ κομμάτι, ἀναλόγως βέβαια καὶ μὲ τὴν ὅλη πνευματικὴ μας καλλιέργεια. Τὰ ἀδύνατα ὅμως παρ' ἀνθρώποις δυνατὰ παρὰ τῷ Θεῷ ἐστίν. Ἄν συνειδητοποιήσουμε τὸ δεινὸ

σημεῖο σὸ ὁποῖο ὀδηγοῦνται τὰ πράγματα, ἂν καταλάβουμε κάπως τὶς σύγχρονες συνθήκες καὶ τὸ πόση ἔμπνευση, ἐφευρετικότητα, στοχευμένη γνώση, πείρα, δημιουργικότητα καὶ κυρίως θεία φώτιση καὶ Χάρη ἀπαιτοῦνται γιὰ νὰ δομήσουμε ἱκανὲς ἀντιπροτάσεις γιὰ τὰ παιδιά μας σ' ἓνα κυκεώνα προκλήσεων, ἂν κατανοήσουμε πόσο βαθιὰ ὑστεροῦμε καὶ πόσο ἀδύναμοι εἴμαστε μόνοι μας, ἂν ὄντως τελικὰ μᾶς ταπεινώσουν ὅλες αὐτὲς οἱ καταστάσεις καὶ μᾶς στρέψουν στὴν ἐμπιστοσύνη, στὴν πραγματικὴ προσευχή, στὴν ἀληθινὴ μετάνοια, στὴν ἐκζήτηση ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ τοῦ πνεύματος θυσίας ἀλλὰ καὶ ὅλων των δωρεῶν ποὺ ἀπαιτοῦνται γιὰ νὰ ἀντεπεξέλθουμε, τότε ὁ Θεὸς μᾶς εἶναι δυνατὸς νὰ μεταβάλει τὴν ἀδυναμία μας σὲ δύναμη, τὴν ὀλιγοπιστία μας σὲ πίστη, τὴν ἀμέλειά μας σὲ ἐγρήγορση, τὴν ἀγνωσία μας σὲ γνώση καὶ θεῖο φωτισμό, ὥστε νὰ βλέπουμε ποὺ περιπατοῦμε καὶ τί ποιήσωμεν. Ἀμήν, γένοιτο, δι' εὐχῶν τῶν πατέρων, τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος καὶ ὅλων των Ἁγίων καὶ τῆς Παναγίας μας.

Σᾶς εὐχαριστῶ πολὺ